

Засновник — Міністерство освіти України
Реєстраційне свідоцтво КВ №378 12.01.94

Щомісячний науково-педагогічний журнал.
ISSN 0131-6788

Видається з травня 1922 року

Рідна школа

№ 7-8 (788-789) • липень-серпень • 1995

Головний редактор
Іван ЩЕРБАТЕНКО

Редакційна колегія:

Семен ГОНЧАРЕНКО, Арсен ЗІНЧЕНКО,
Дмитро ДЕЙКУН, Олександр КИРИЧУК,
Неля НИЧКАЛО,
Володимир ПУГАЧ (заст. гол. редактора —
відп. секретар),
Володимир ОДНОЛЬКО, Анатолій ШАПІРО,
Микола ШКІЛЬ

Редактори відділів:

Тетяна ВИХОВАНЮК, Ольга ІВАНОВА,
Євгенія КОДЕНКО, Фаїна ПОЛЯЧЕНКО

Головний художник Валерій ГРЕЧИШКІН

Фотокореспондент Костянтин ГОЛУБЄВ.

Редакція приймає замовлення на випуск тематичного номера або окремого розділу за кошти замовника.

Редакція приймає замовлення на вміщення реклами.

Думка редакції не завжди збігається з думкою авторів журналу.

Просимо тих, хто хоче допомогти виданню, переказувати кошти на розрахунковий рахунок №4467430 в АКБ Укрнафтогазбанк, МФО 300294.

Просимо авторів статей надсилати до редакції також свої короткі автобіографічні відомості та фото розміром не менш як 6 см x 9 см (бажано, не для документів).

Редакція рукописів не рецензує і не повертає авторам.

За достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв та інших відомостей відповідають автори публікацій.

Адреса редакції: 252001, Київ-1, МПС,
Трьохсвятительська, 8

Телефони:

Головний редактор,
Заступник гол.
редактора-
відп. секретар,
Головний художник
228-42-05,
Редактори відділів
228-26-94.

Київська книжкова друкарня наукової книги.
252030, Київ-30, Б. Хмельницького, 19

Оригінал-макет виготовлений редакцією журналу «Рідна школа»

© «Рідна школа», 1995

ЗМІСТ

ТОЧКА ЗОРУ

Паниченко Людмила — Крижана душа не відігріє 2
Коржова Ольга — У душі миру і гуманізму 3

УКРАЇНОЗНАВСТВО

Рященко Дмитро — Переяславсько-московська угода: погляд із сьогодення ... 4
Маланюк Мирон — Ще раз про самосвідомість українців 7

Незабутні

Перебийніс Петро — Навіки зупинена мить 12

Творчі портрети

Лупейко Віктор — На бистрині життя 14

ВИХОВАННЯ

Кононенко Михайло — Реалізація інтеграції 16
Кулик Федір — А жити так хотілось 18

ПЕДАГОГІКА І ПСИХОЛОГІЯ

Ситнікова Наталія — Модульне навчання: на терезах пережитого та омріяного 20
Фурман Анатолій — Принцип модульності в освітній практиці: два рівні втілення 22
Гришина Тетяна — До джерел рівневої диференціації 25
Саган Степан — Неперервна освіта молоді 29

КНИЖКА В ЖУРНАЛІ

Зязюн Іван — Педагогічна майстерність як мистецька дія 31

СЛОВО — ПУБЛІЦИСТУ

Медуниця Михайло — Кувала зозуля... 51

МЕТОДИКА. ДОСВІД

Сугак Олександр — Хто допоможе дітям? 56
Забранський Віталій, Забранська Надія —
Самостійно набуті знання — найцінніші 57

Учителю географії

Корнєв Віктор — Антарктида 59

Есе

Гуменяк Олексій — Про народження і смерть Всесвіту 62

Учителю історії

Гавліч Зіновій, Куціль Зіновій — Додатки з історії середніх віків 65

Школа — вуз

Коновалова Катерина — Проблеми підготовчого відділення 70

Екологія і ми

Тетеріна-Блохіна Дар'яна — «Природу перемагають, підкоряючись її законам» 71

Школи-інтернати

Кобзар Борис — Як живеться сироті? 73

Естетичне виховання

Дзвінка Роман — Засобами народного мистецтва 75

ДОЗВІЛЛЯ

У нас в гостях журнал «Паросток» 78

Підписано до друку 21.08.95 Формат 60x84 1/8.

Папір друкарський №2. Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 12,0. Умовн. фарбо-відб. 16,8. Обл.-вид. арк. 16,0. Тираж 15200. Зам. 5-280.

Роман Дзвінка

ЗАСОБАМИ НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА

Дослідження, проведені нами в школах, свідчать, що вчителі ще недостатньо використовують найцінніше духовне надбання — українську народну пісню на уроках та у позакласній роботі. У зв'язку з цим не базі Бердянського державного педагогічного інституту у навчально-виховному процесі на заняттях з музично-естетичних дисциплін, у гуртковій роботі та в колективах художньої самодіяльності ми намагались створити всі умови для якомога ширшого залучення студентів до вивчення української народної музичної творчості.

Основними видами навчальної та виховної діяльності є індивідуальні й групові заняття та колективно-масові форми роботи. У наших пошуках особливе місце займає ознайомлення студентів з українськими народними інструментами і навчання гри на них.

Опановуючи музичні дисципліни «Основний музичний інструмент», «Додатковий музичний інструмент» та відвідуючи заняття вузівських колективів художньої самодіяльності, студенти навчаються гри на українських народних музичних інструментах — скрипці, сопілці, бандурі, кобзі, лірі та інших.

Сопілка — один із найулюбленіших народних музичних інструментів. Як свідчить досвід, школярі з великим інтересом сприймають використання сопілки на уроках музики в школі. Зручність аплікатури, невеликий розмір та незначна вага, мала витрата повітря під час гри роблять цей музичний інструмент доступним для них. Ось чому, навчаючись гри на сопілці, студенти повинні отримати навички використання сопілки в навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи, оволодіти методикою початкового навчання при ній, вивчати українські народні пісні, запропоновані шкільними програмами. Слід, на нашу думку, звернути увагу на доступні форми навчання, які дадуть можливість оволодіти прийомами та технікою гри на сопілці в надзвичайно стислі строки (мається на увазі перш за все поєднання індивідуальних та ансамблевих форм занять).

Індивідуальна підготовка, окрім занять у класі, включає ще самопідготовку студентів: підготовчі вправи різного ступеня складності, читку нот з аркуша, підбір на слух та запис на ноти відомих українських народних пісень. Початкові вправи, гами та етюди повинні забезпечити поступове засвоєння аплікатури, розвиток техніки пальців рук, виконання штрихів (деташе, легато, стакато), оволодіння виконавським диханням та навичками звуковедення.

Ансамблеві (дует, тріо тощо) форми занять, на яких у студентів формуються навички колективного виконання, відбуваються в класі під керівництвом викладача. Гра в ансамблі привчає до чистоти інтонування, злагодженості, строю, розвиває слух, музичну пам'ять, почуття ритму. Важливим для майбутніх учителів є те, що окрім навичок гри на сопілці, вони отримують не-

ДЗВІНКА Іван Романович народився в 1960 році. Вищу освіту здобув у Рівненському інституті культури. Нині — аспірант, старший викладач кафедри теорії музики та музичних інструментів Бердянського педінституту.

обхідні знання для подальшого практичного її використання.

У пошуках активних форм самопідготовки студентів на заняттях з теорії музики і сольфеджіо ознайомлюємо майбутніх учителів з аплікатурою хроматичної сопілки і прийомами гри на ній. «Голос» сопілки у першій октаві надзвичайно схожий до людського, і саме це дало можливість використовувати сопілку для самопідготовки студентів з дисциплін вокально-хорового циклу. Як свідчать наші спостереження, значна частина студентів за короткий час оволодіває елементарними навичками гри на цьому інструменті. Оволодівши навичками гри на хроматичній сопілці, студент може відтворити запропоновану мелодію у будь-якій тональності. Виконавши мелодію, студент запам'ятовує її, і це допомагає йому повторити мелодію голосом. Одночасно сопілка служить і для настройки в тональності. Під час співу інтонаційно складні місця можна зупинитись і програти їх на

інструменті, а потім досягти правильного виконання голосом — ця робота повинна здійснюватись під постійним контролем слуху. Така форма самопідготовки сприяє розвитку музичної пам'яті, уваги, внутрішнього слуху, виробленню навичок самоконтролю та чіткої нот з аркуша.

Виконання на сопілці українських народних пісень поєднується зі співом. Добираючи твори, треба враховувати зручність аплікатури сопілки та відповідність діапазону пісні до виконання голосом. При виконанні таких пісень, як «Веселі гуси», «Сава із Грицем», «Вийди, вийди, сонечко», «Щебетала пташечка» та інших, сопілка, ніби «продовжуючи» голосовий апарат, чудотворно впливає на розвиток музичного слуху і чистоти інтонування.

Не менш важливим для підвищення ефективності навчання у вузі є, на наш погляд, впровадження різного рівня проблемних завдань. Так, на заняттях з теорії музики і сольфеджіо студенти одержують таке творче самостійне завдання: гармонізувати записану українську народну мелодію. Бажано використовувати знайомі українські народні пісні, бо це викликає інтерес до виконання завдань і сприяє розвитку внутрішнього слуху. Це можуть бути такі пісні: «Ой ти, дівчино, з горіха зерня», «Ніч яка місячна», «Несе Галя воду», «Іхав козак за Дунай» та інші. Керуючи роботою студентів, педагог вказує на можливі варіанти його виконання, дає розуміння стилю. Впоравшись із завданням, студенти виконують його на фортепіано, акомпонуючи власному голосу, який сольфеджує задану мелодію. Після прослуховування відбувається обговорення. Критеріями оцінки є рівень знань студентів з теорії музики та основ гармонії, знання української народної творчості, майстерність володіння фортепіано, вміння акомпонувати власному голосу та якість виконання завдання. Виконуючи подібні творчі вправи, майбутні вчителі по-

чаткових класів та музики отримують надзвичайно важливі знання і навички практичної роботи.

Ефективною формою вивчення української народної музичної творчості є факультативні заняття колективів художньої самодіяльності, які проводяться з метою розвитку творчих здібностей студентської молоді. В основу діяльності творчих колективів покладено основні форми колективно-масової роботи: організація і проведення різноманітних свят, лекцій-концертів, тематичні заняття з пропаганди народної творчості, шефська робота у колективах дитячих дошкільних установ, у школі-інтернаті, загальноосвітніх школах, зустрічі з відомими людьми, творчі колективи з самодіяльними та професійними колективами, відвідування з наступним обговоренням концертів, вистав, участь у фестивалях і конкурсах.

Колективи, в які приходять студенти, щоб реалізувати свій творчий потенціал, живуть активним життям і освідченням цьому є те, що чотирьом колективам художньої самодіяльності Бердянського педінституту за високу професійну майстерність присвоєно почесне звання «Народний самодіяльний колектив». Одним з них є фольклорний ансамбль «Хуртовина», який допомагає майбутнім вчителям ознайомитись з кращими зразками української народної пісні та інструментальної музики. На наш погляд, важливим для особистості студента є те, що він вивчає нове, беручи участь у розв'язанні завдань, які є джерелом нових знань, більш глибокого проникнення в сутність предмета. Вивчаючи народно-поетичну творчість українського народу, студенти значно розширюють свою музичну ерудицію, отримують знання з питань організації та керівництва шкільним фольклорним ансамблем. Першочергове завдання діяльності колективу — розвиток творчих здібностей його учасників, вивчення і пропаганда національного мистецтва, звичаїв та обрядів українського народу.

Важливим фактором, як показали наші спостереження, є створення сприятливої атмосфери спілкування студентів між собою та студентів з викладачем. Творча морально-психологічна атмосфера спілкування створює основу для формування єдиних моральних поглядів і установок. Це, в свою чергу, сприяє духовному розвитку і більш відповідальному ставленню учасників колективу до навчання та організації свого навчального і вільного часу.

Репетиційна робота включає в себе такі складові: музичну (гра на музичних інструментах і спів), поетичну (знання художнього слова і розуміння сили його впливу), хореографічну (танцювальні елементи, народні танці та рухи під музику), драматичну (постановка обрядів, різноманітних сцен і композиційних сюжетів). На загальних репетиціях усі творчі вміння і обдаровання молоді підпорядковані одній меті — створенню художнього образу, але кінцевому результату передують наполегливе навчання гри на українських народних музичних інструментах, хореографії та вокально-хорової роботи.

У нашому дослідженні надзвичайно важливе значення надається збиранню фольклору в селах Запорізької області, обробці його, поповненню у такий спосіб репертуару фольклорного ансамблю.

Переконані, що викристалізована мелодія української народної пісні є найбільш придатним ґрунтом для формування у майбутніх вчителів навичок правильного співу. Вивчаючи такі пісні, як «Ой там, на горі, січ іде», «Іхали козаки», «Розпрягайте, хлопці, коні» та інші, студенти отримують навички співочої постави, оволодівають технікою співочого дихання, чіткою дикцією, розвивають технічну рухливість голосу, що сприяє зміцненню і вирівнюванню голосу у більш широкому діапазоні. Разом з тим українські народні пісні, уві-

равши в себе моральний, естетичний та світоглядний досвід народу, стали дійовою виховною силою. На нашу думку, народна пісенна культура як одне з найцінніших надбань українського народу повинна зайняти провідне місце в музично-естетичному вихованні молоді. Саме тому формуванню вокально-хорової культури майбутнього вчителя початкових класів і музики надається особлива увага.

Важливе місце у творчості нашого колективу займає вивчення історичних пісень та дум, до яких учасники «Хуртовини» виявляють посилені інтерес, який спонукає їх до кропіткої роботи з літературними та історичними джерелами, що в них розповідається про побут та традиції запорозьких козаків, важливі історичні події, відображаються образи народних героїв.

Перепоєнені трагізмом і скорбними почуттями, звучать рядки з історичної пісні «Чорна рілля ізорана», в якій оплакується тяжка доля українського народу.

*Та й нікому задзвонити, гей, гей!
Ще й свічки запалити, гей!*

Виконуючи ці рядки, студенти тим самим створюють історично правдивий образ багатостраждального народу і доносять його до слухача.

У думі «Ревуть, стогнуть гори-хвилі» розповідь йде про невольницькі страждання і муки запорозьких козаків у турецькій неволі.

*Вже два роки у кайданах
терпнуть наші руки;
За що ж, Боже милосердний,
Нам послав ці муки?*

Опрацьовуючи матеріал з історії запорозьких козаків, студенти проймаються духом минулих років, переосмислюють період історії України, який залишив тяжкі спогади про татарські набіги та турецьку неволю, мовби торкаються всіх відтінків почуттів, хвилювань і страждань людини. Це збагатило студентів знаннями не тільки з національної музичної культури, а й загальної історії України, і вплинуло не лише на їх розум, а й на почуття.

В історичних піснях «Розвивайся, зелений байраче», «Наливайте, браття», «Ой у лузі та ще й при березі», «Ой ви, хлопці-запорожці» оспівується любов до рідного краю, готовність стати на його захист, високі моральні якості людини доби козаччини.

Вивчаючи ці твори, майбутні вчителі глибше пізнають історію, традиції та справжній побут запорозьких козаків. Дуже полюбилися студентам історичні пісні «Отамане, батьку наш», «Пісня про Байду», «Про Нечая», які розповідають нам про вольницю, що панувала за часів козаччини, та про успішні походи запорозьких козаків на турецькі землі.

*Та й поїдем в Крим гулять,
Татар з турком воювать...*

Історичні пісні на козацьку тематику колективів завжди виконує з особливим піднесенням.

Разом з відродженням історичних пісень повертаються такі старовинні українські народні музичні інструменти, як кобза, бандура, ліра. Студенти з великим бажанням навчаються гри на цих інструментах, а під керівництвом викладача вони самостійно виготовляють необхідну атрибутику та нескладні музичні інструменти (бугай, бубен, брязкальце та інші). Другий фестиваль козацької пісні «Хортиця — 91», дипломантом якого став наш колектив, засвідчив, зокрема, що саме така орієнтація позитивно впливає на формування музично-естетичного смаку майбутніх фахівців.

Окрім великої пошукової та творчої роботи, фольклорний ансамбль займається і пропагандою відродження української народної пісні, звичаїв та обрядів. Досвід переконує, що потрібно систематично проводи-

ти вечори пропаганди народної творчості, на які бажано запросити тих студентів, які прагнуть ближче ознайомитися з українськими народними піснями, їх походженням та побутуванням. Слід намагатися використувати при цьому різноманітні словесні методи впливу на слухачів як засіб активізації у сприйнятті ними народної творчості. Цікаві бесіди про народні звичаї та обряди, розповіді про українські народні пісні, їх походження та побутування переплітаються з показом обрядів, виконанням українських народних пісень і розучуванням їх з усіма присутніми.

Цей вид роботи, на наш погляд, важливий, оскільки українська мова і пісня звучать у нашому південному регіоні ще не на повну силу. Результат виявився дуже плідним. У студентів виникла ідея відродити свято Калити, колядки, щедрівки та театралізоване дійство — «Вертеп». Під керівництвом викладачів складено сценарії, відібрано літературний та пісенний матеріал, виготовлено обрядові костюми та реквізит. У процесі підготовки та проведення обрядів майбутні вчителі ознайомлюються зі змістом і особливостями народних звичаїв.

З ініціативи студентів у вузі проводяться вечорниці. Так сьогоднішня молодь дізнається, що взимку, як тільки ставало холодніше, хлопці і дівчата збирались, як правило, у хаті вдови чи бездітного літнього подружжя. Вечорниці, як стверджував відомий фольклорист Олекса Воропай, це свого роду клуб сільської молоді на Україні, де молоді люди спілкуються, пізнають одне одного і, як наслідок, — одружуються. Одружені чоловіки і заміжні жінки ніколи туди не ходили. У будні дні на вечорницях дівчата, бувало, прядуть, шують сорочки або вишивають рушники собі на придане. Хлопці ж залицяються до дівчат, розповідають їм різні бувальщини та небилиці, співають пісень, танцюють... Щоб на вечорницях було весело, хлопці наймали музикантів.

Беручи участь у підготовці і відтворенні звичаїв та обрядів, майбутні вчителі значно поглиблюють свої знання про українську народну творчість, розширюються їхні естетичні потреби, збагачується музична ерудиція, розвивається емоційна сфера, стає вибагливішим художній смак.

Щоб цей процес став цілеспрямованим, доцільно визначити етапи, через які повинен пройти учасник колективу на шляху свого творчого розвитку. На нашу думку, їх може бути три (основних); перший — пов'язаний з отриманням знань і умінь; другий — са-

мовдосконалення і розвиток творчого потенціалу учасників; третій — вдосконалення вмінь і навичок самостійної практичної діяльності.

На початковому етапі ми ставимо за мету оволодіння навичками правильного співу (співоча постава — правильне положення корпусу і голови та співоче дихання — вміння користуватись диханням під час співу); формування навичок співу без супроводу; навчання гри на українських народних музичних інструментах (скрипці, бандурі, сопілці, кобзі, лірі та ін.); засвоєння основ сценічної майстерності тощо.

На другому етапі матеріал поступово ускладнюється, і на порядок денний виступають такі завдання: зміцнення і розвиток діапазону голосу; виховання вокального слуху та вироблення умінь аналізувати власний спів та виконання інших учасників; виховання гармонічного слуху (навички багатоголосного співу і відчуття злагодженості у виконанні); умінь працювати над текстом, музичною виразністю; вироблення навичок чіткої дикції; поглиблене вивчення вокально-тембрових традицій; досконале оволодіння навичками гри на музичних інструментах; засвоєння елементів народної хореографії; поглиблене вивчення і оволодіння основами сценічної майстерності.

На етапі вдосконалення умінь і навичок у самостійній практичній діяльності передбачено засвоєння знань з методики організації і керівництва шкільним фольклорним ансамблем; створення відповідного репертуару; пізнавання основ організації для дитячого фольклорного колективу; оволодіння методикою початкового навчання співу і гри на народних музичних інструментах; вмінь провести бесіду про пісню і проаналізувати музичний твір; отримання навичок роботи над художнім виконанням.

Обговорення результатів концертних виступів, перегляд відеокасет з участю колективу, прослуховування магнітофонних записів, без сумніву, сприяють більш глибокому засвоєнню цих знань. Заняття в колективі, безпосередня участь у підготовці та проведенні лекцій-концертів, вечорів та різних свят, знайомство з фольклором та творами професійного мистецтва є доброю школою людської зрілості, засобом формування активної творчої позиції, морально-естетичного розвитку особистості.

Майбутнім вчителям, які отримали міцну базу підготовки на основі досягнень національної культури, під силу буде впоратися з будь-яким питанням виховання особистості засобами народного мистецтва.

Віктор СИНЬКО, учитель (Луганська обл.)

ДЕФІЦИТ ЧАСУ РОЗВ'ЯЗАНО

Урок геометрії — яким він повинен бути? Вчителі математики знають, що на вивчення цього предмета у загальноосвітній школі відводиться дуже мало часу. Як зарадити цьому?

Вивчаючи геометрію за підручником О.В.Погорелова, ми з учнями розв'язали цю проблему. Відомо, що вчителі витрачають дорогоцінний навчальний час на дублювання доведень різних властивостей, теорем, викладених у підручниках. Ми вирішили, що всі питання теорії, а також доведення, які пропонує автор у підручнику, учні вивчатимуть дома самостійно, кожний в мі-

ру своїх розумових здібностей. Цей методичний прийом протягом року дає для кожного класу близько 25 годин додаткового навчального часу.

На уроці після короткого ознайомлення з певною порцією теорії, одразу починаємо розв'язувати всі вправи з підручника. Це дуже важливо — адже багато властивостей і теорем автор представляє у вигляді задач на доведення. Практика переконує нас, що саме так організований навчальний процес дає учням змогу якісно поповнювати власні теоретичні знання і практичні навички з елементарної геометрії.

Талановитим дітям пропонуємо додаткові завдання з журналі «Математика в школі», «Квант», збірників задач різних авторів, зокрема І.Ф.Шаригіна, Г.В.Дорофєєва, В.В.Прасолова.

«Задовільно» оцінюються знання учнів, які можуть відтворювати всі доведення, запропоновані автором у підручнику, і розв'язують прості задачі.

«Добре» і «Відмінно» оцінюються знання учнів, які вільно відтворюють усі доведення, запропоновані автором у підручнику, а також розв'язують складні задачі з різних посібників з геометрії.